

बारवापालन सम्बन्धि कृषक सहयोगि पुस्तिका

दिगो रोजगारीका लागि सिप अभिवृद्धि परियोजना

Action for Sustainable Employment through Skill Enhancement Project (ASESE)

Disclaimer

“This Publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this Publication are the sole responsibility of ASTHA-Nepal and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.”

प्रावधान

“यो प्रकाशन युरोपीयन यूनियनको आर्थिक सहयोगमा तयार पारिएको हो। यस प्रकाशनका विषयवस्तु सम्बन्धि सम्पूर्ण रूपमा आस्था-नेपाल उत्तरदायी हुनेछ। यसमा युरोपीयन युनियनको कुनै पनि आधिकारिक धारणा उल्लेख भएको छैन ।“

परिचय

नेपालको कूल ग्रहस्थ उत्पादनमा करिब एक तिहाई हिस्सा पशुपालनले ओगटेको छ। पशुपालन व्यवसायमा बाखापालन एक अभिन्न अंगको रूपमा सबै भौगोलिक क्षेत्रका कृषकहरूले अपनाएको पाइन्छ। यस व्यवसायलाई निर्वाहमुखि अवस्थाबाट व्यवसायिकरण गर्दै उपलब्ध साधन र स्रोतको समुचित प्रयोगबाट उत्पादन एवं उत्पादकत्व वृद्धि गरी उत्पादन लागत कम गर्नु तथा बजार व्यवस्थापन गर्नु नेपालको अवस्थामा प्रमुख चुनौतिहरू हुन्।

बाखापालन व्यवसायको प्रमुख उद्देश्य मासु उत्पादन गर्नु रहेतापनि उच्च हिमालि क्षेत्रमा सामानको ढुवानीको निमित्त समेत बाखाहरूको प्रयोग हुदै आएको छ। यस बाहेक बाखाको छाला, रौ (पश्मना) र हड्डीबाट निर्मित विभिन्न सरसमानहरूको उपयोग पनि भइरहेको छ। जस्तै; रौ वाट पश्मना बनाउने आदि।

बाखापालन, किन ?

- सानो लगानी र सिपबाट पनि शुरु गर्न सकिने यो व्यवसाय निम्न देखी उच्चवर्गसम्मका व्यक्तीले समेत आफ्नो क्षमता अनुसार संचालन गर्न सकिने।
- थोरै लगानीमापनि व्यवसाय संचालन गर्न सकिने र गाउँघरमा महिला, केटाकेटी एवं वृद्धहरूले समेत सजिलै स्याहार सुसार गर्नसक्ने, स्थानीय आहारा र रेख देखमा पनि राम्ररी सपन्न सक्ने क्षमता भएको।
- मासु, ऊन, दूध, छाला, मल र हड्डीबाट निर्मित सामग्रीहरू आदि धेरै क्षेत्रबाट आर्थिक लाभ लिन सकिने।
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध बाखाको जातबाट छनौट (बथान वा समुहमा पालिएका बाखाहरू मध्येबाट बढी उत्पादन दिने बोका र बाखीहरू छनौट) गरी त्यसबाट पाठापाठी उत्पादन गर्ने प्रकृया द्वारा उन्नत नश्लको जातबाट भन्दा बढी फाईदा लिन सकिने।
- खसीको मासुको माग दिन प्रति दिन बढ्दै गएकोले खसी/बोकाहरू विक्रि वाट राम्रो मूल्य प्राप्त हुने र प्रोटिनका मुख्य स्रोतको रूपमा लिन सकिन्छ। दूध पनि खाने चलन कतै कतै पाइन्छ।
- वाली उत्पादनका लागि खेतबारीमा प्रयोग गर्न मल उपलब्ध हुने गर्दछ।
- बाखाको छाला, रौ (पश्मना) तथा हड्डीहरू समेत विभिन्न सामानहरू बनाउन प्रयोग हुने हुदाँ थप आमदानी गर्न सकिने
- नेपालमा मनाइने विभिन्न चाडपर्व, पुजा, सामाजिक रितिथितिमा बोका/खसी, पाठापाठीको विशेष महत्व रहेकाले उक्त अवसरमा माग तथा मूल्य उच्च हुने गर्दछ।
- एउटा गाई भैसीको निर्वाहको लागि चाहिने आहाराबाट ५ वटा बाखा राम्ररी पाल्न सकिन्छ, त्यसैले बाखालाई गरीब किसानको गाई भन्ने पनि चलन छ।

बाखापालन व्यवसाय अपनाउनु पूर्व ध्यान पुर्‍याउनुपर्ने कुराहरू

- हावापानी सुहाउँदो उपयुक्त जातको छनौट
- खोर व्यवस्थापन सन्तुलित आहार व्यवस्थापन
- प्रजननका लागि उपयुक्त बोका छनौट
- माउ तथा पाठापाठीहरूको हेरचार
- खसी बनाउने सम्बन्धमा
- रोग किरा र परजीवीहरू र यसको रोकथाम
- डालेघाँस व्यवस्थापन
- बजारीकरण

हावापानी सुहाउदो उपयुक्त जात को छनोट

१) स्वदेशी बारखा

जात: तराई बारखा (तराई तथा भित्री मधेस)

पहिचान: लामो कान, माथि उठेको नाक, लामो शरीर, प्रायः खैरो शरीरमा सेतो धर्सो

शारीरिक तौल: १८ - ३५ के. जी. सम्म

वर्षमा २ - ३ वटासम्म पाठापाठी जन्माउछ

दुध र मासु दुबैको लागि उपयुक्त

सालाखाला १५ महिना को उमेरमा पहिलोपटक ब्याउने

जात: खरी बारखा (पूर्व देखि पश्चिमसम्मको तल्लो एवं मध्य पहाडी क्षेत्र)

पहिचान: विभिन्न रंगमा पाइने यी जातका बारखा मध्यम आकारका र सिङ पछाडी वा माथितिर फर्केका हुन्छन

शारीरिक तौल: बारखाको १५ - २५ के. जी. सम्म, बोकाको २५-३० के. जी. सम्म तौल हुन्छ ।

२ वर्षमा ३ पटक सम्म ब्याउछ र १६ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउछ, १ बेतमा २ वटा सम्म पाठापाठी जन्माउछ

जात: सिन्हाल बारखा (उच्च पहाडी क्षेत्र)

पहिचान: ठुलो शरीर, छोटो टाउको, सिधा नाक, रौ च्यांग्राको भन्दा केहि छोटो र कम भुवादार हुने हुँदा चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको

शारीरिक तौल: वयस्क बारखा ३० - ३५ के. जी. सम्म

२ वर्षको उमेरमा पहिलोपटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा १ पटक ब्याउने र एक बेतमा एउटा पाठा वा पाठी मात्र पाउने

२) विदेशी बाख्रा

जात: च्याङ्गा (हिमाली क्षेत्र)

पहिचान: सानो तर लामो टाउको, शरीर बलियो र कसिलो, साघुरो थुतुनो तथा बटारिएको सिङ

शारीरिक तौल: वयस्क बाख्रा २५ - ३० के. जी. सम्म

२ वर्षको उमेरमा पहिलोपटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा १ पटक ब्याउने र एउटा मात्र पाठा वा पाठी पाउने

च्याङ्गा पस्मिना र नरम खालको भुवा उत्पादनको लागि प्रसिद्ध छ, सामान दुवानी गर्ने काममा समेत प्रयोग गरिन्छ, शरीरको तौलको ३० % बराबरको वजन बोक्न सक्ने क्षमता हुन्छ

जात: जमुनापारी (लाम्काने बाख्रा) (तराई तथा मध्य पहाड)

पहिचान: लामा-लामा खुट्टा, उठेको नाक, लामा कान, यो बाख्रा भारत बाट आयात गरिएको हो

तौल: यो जातको बाख्राको वजन ३० देखि ६० किलोग्रामसम्म हुन्छ

यसले एक दिनमा २.२५ देखि २.७ किलोग्रामसम्म दूध दिन्छ । बाख्राको शरीर ठूलो भएकोले मासु भरिन धेरै समय लाग्दछ ।

जमुनापारी बाख्राको पहिलो पल्ट ब्याउने उमेर तथा ब्याउने अन्तर क्रमशः औषत ७७० दिन तथा ४२८ दिन उल्लेख भएको पाईन्छ ।

जात: बारबेरी (तराई तथा मध्य पहाड)

पहिचान: छोटो र ठाडो कान, सानो शरीर, झट्ट हेर्दा मृग जस्तो देखिने रातो र सेतो रङको टाटेपाटे, यो जात को बाख्रा अफ्रीका बाट ल्याईएको हो

तौल: यो जातको बाख्राको तौल २७- ३६ किलोग्राम सम्म र खसी बोकाको तौल ३२- ४१ किलोग्राम सम्म हुन्छ

बारबेरी जातको बाख्रा चर्न त्यति मन पराउँदैन । खोरभिन्ने राखेर पालिने जात भएकोले शहरी वा शहरको वरिपरीको क्षेत्रमा पाल्ने गरिन्छन ।

पहिलो पल्ट ब्याउने औषत उमेर तथा दुई वेत विचको अन्तर क्रमशः ५८८ दिन तथा २७४ दिन पाईएको छ।

जात: बोयर बाख्रा (सबै प्रकारका हावापानी मा घुलमिल हुन सक्ने क्षमता भएको)

बिशेषता: स्थानीय बाख्रा भन्दा बढी रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता, यसको भण्डै १०० प्रतिशत जुम्ल्याहा पाउने क्षमता छ र २ वर्षमा ३ चोटी व्याउने गर्दछ । तुलनात्मकरूपमा छिटो परिपक्वता आउने यस जातअन्य बाखाको तुलनामा दुध छुटाउनु अघि र पछि दुवै अवस्थामा सबै भन्दा बढी वृद्धिदर छ । यसका पाठापाठीको वृद्धिदर १५० देखि ३०० ग्राम प्रति दिन पाइएको छ ।

यसका पाठापाठी ६ देखि ९ महिनाको उमेरमा बेचन योग्य हुन्छन् । यस उमेरमा ३५ देखि ४० के.जी. पुग्ने र मासुको गुणस्तर राम्रो हुन्छ ।दूध उत्पादनका हिसावले पनि यो जात महत्वपूर्ण छ ।

३) वर्णशंकर जात

जात: खरी र जमुनापारी जातको वर्णशंकर (तराई, पहाड र उच्च पहाडमा हुने)

शुद्ध स्थानीय खरी जात को बाख्रा मा शुद्ध जमुनापारी बोका लगाएर जन्मेको र कम्तिमा ५ पुस्ता सम्म नाता नपर्ने गरि एक आपसमा क्रस गराएर बिकाश गरिएको वर्णशंकर जात पहाडी भेगमा जमुनापारी भन्दा राम्रो फस्टाउछ ।

यो बाखाको व्याउने अन्तर भण्डै खरी जस्तै छोटो (२८० दिन) हुन्छ । उमेर पुगेका १०० क्रस माउले प्रतिवेत १४५ वटा पाठापाठी पाउंछन् भने जमुनापारीले ११५ वटा पाउंछन् ।

जात: खरी र बर्बेरी जातको वर्णशंकर (तराई, पहाड र उच्च पहाडी)

तराई, पहाड र उच्च पहाडी क्षेत्रमा हुने शुद्ध स्थानीय खरी जातको बाख्रामा शुद्ध बारबेरी बोका लगाएर जन्मेका सन्तानलाई कम्तिमा ५ पुस्तासम्म नाता नपर्ने गरी ५० प्रतिशत क्रस लाईन ब्रिडिङ्ग गरिएको । खासगरी नेपालको पश्चिमी, मध्य पहाड र गरम उपत्यकामा पनि यस जातका बाखा बुटवल देखि पश्चिममा राम्रोसँग फस्टाउने अनुभव गरिएको छ । यस्तो वर्णशंकर बाखा मासुका लागि उपयोगी छ ।

खोर व्यवस्थापन

किन ?

- १) बाखालाई आराम प्रदान गर्न
- २) घामपानी, जाडोबाट जोगाउन
- ३) जंगली जनावरबाट सुरक्षा प्रदान गर्न
- ४) चोरीबाट जोगाउन
- ५) मलमुत्र एकत्रित गर्न

स्थान छनौट:

बाखाको खोरको लागि पानी नजम्ने र केहि अग्लो स्थानको छनौट गर्नुपर्दछ । छनौट गरिएको ठाउँमा पछि आवश्यकता अनुसार फार्म विस्तार गर्न प्रयाप्त जमिन भएको हुनु पर्दछ । खोर, चरन तथा घाँस खेतीको विकास गर्न सकिने ठाउँबाट नजिक हुनुपर्दछ । खोर निर्माण गर्ने स्थान यातायात र बजारको विकास भएको ठाउँबाट नजिक हुनु पर्दछ । स्वच्छ पिउने पानी उपलब्ध हुनसक्ने स्थानमा बाखाको खोर निर्माण गर्नु पर्दछ ।

खोर निर्माण:

पहाडीभेगमा खोर बनाउँदा दक्षिण वा पूर्व मोहोडा र तराई वा गर्मि ठाउँमा उत्तर वा पश्चिम मोहोडा पारी बनाउनु उपयुक्त हुन्छ । बाखाको लागि आवश्यक दाना, घाँस राख्नको लागि छुट्टै कोठाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । खोर निर्माण गर्दा पाठापाठी, थारा माउ, व्याउने, व्याएका माउ, खसी र प्रजनन बोकालाई छुट्टै छुट्टै राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । माउसँग बूध नछुटेका पाठापाठीहरूको खोर/कोठा र माउ वस्ने कोठा एक आपसमा देखिने हुनुपर्दछ ।

खोर भित्रका आवश्यक संरचनाहरू:

बाखाको लागि आवश्यक पर्ने ठाँउ, घाँस खाने टाट्नो, खेल्ने ठाँउ, पानी, गोठको सरसफाई आदि कुरामा ध्यान दिनुपर्छ । बाखाले साधारणतया भुँईमा खसेको घाँस वा दाना टिपेर खान नरुचाउने भएकोले घाँस राख्ने **प्याक (टाट्नो)** बनाउनु पर्दछ । बाखालाई दानापानी खुवाउन एवं हिडडुलको लागि खोरको अतिरिक्त **खुला ठाउँ (प्याडक)** को व्यवस्था गर्नु पर्छ । प्याडकमा दाना र पानी खुवाउनको लागि छुट्टैछुट्टै ढुँड बनाउनु पर्दछ । विरामी बाखा र अन्यत्रबाट किनेर ल्याइएका बाखाबाट सक्रामक रोगहरू फैलिने संभावना भएकोले यस्ता बाखालाई अलग्गै खोरको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यस्तो खोर स्वस्थ बाखाको खोर भन्दा टाढा बनाउनु पर्छ ।

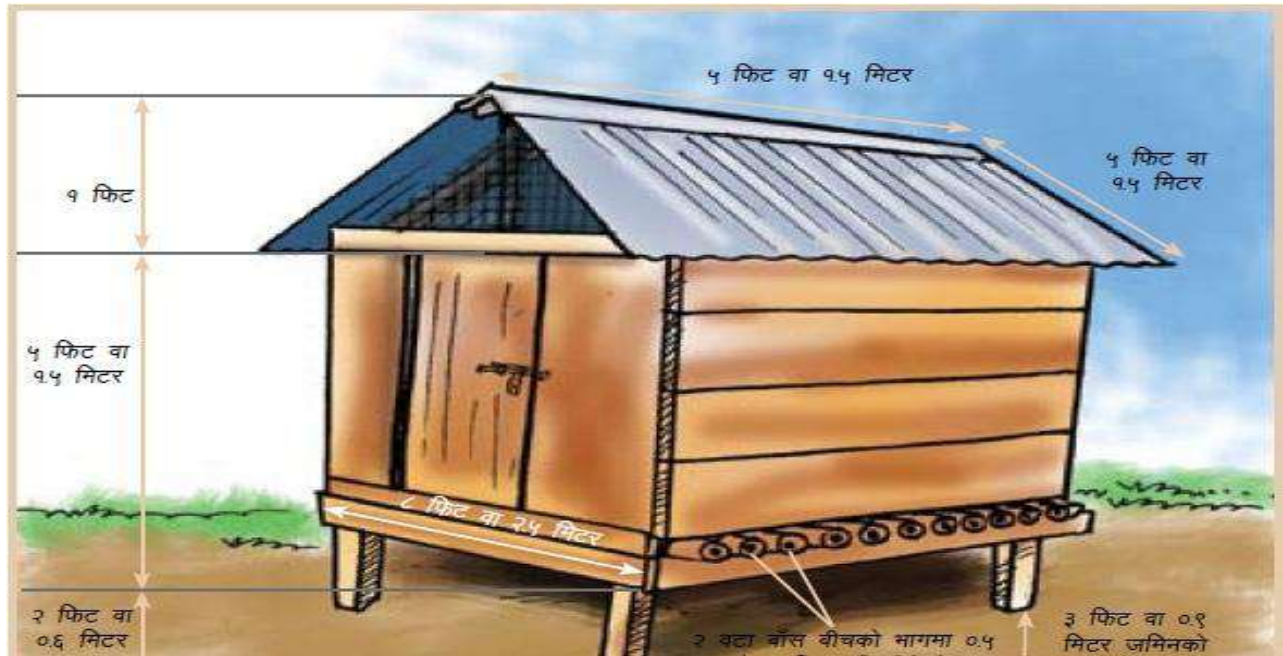
ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- हिउँदको समयमा खोरभित्र बसेका बाखालाई चिसोबाट बचाउन जुटका बोरा भुण्डाउने तर दिनमा (भरी बादलको दिन बाहेक) बोरा सारेर घाम खोरमा पस्न दिएमा खोर स्वस्थकर हुन्छ ।
- साधारणतया बच्चा जन्माउनु भन्दा ४ देखि ७ दिन अगाडिदेखि बच्चा पाएको एक हप्तासम्म माउ बाखाहरू अलग्गै राख्नु पर्छ ।
- टाँडमुनी थुप्रिएको बड्कौलालाई कम्तिमा हप्ताको २ पटक हटाउनु पर्छ । बड्कौलाहरू ननिकालेको खण्डमा यसबाट निस्कने र्याँस र फोहोरले बाखाको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्नुका साथै वजन नबढ्ने र प्रजनन क्षमतामा समेत ह्रास आउनुको साथसाथै स-साना पाठापाठीहरूको मृत्युदर बढ्ने गर्दछ ।
- खोर सफा गर्न फिनेल, पानीको भोल प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ । खोरको वरिपरी सफा गर्न फिनेल र पानीको अनुपात १:३२-१:५० हुनुपर्छ । फिनेलको सट्टा ब्लिचिङ्ग पाउडरको भोल तयार गरि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- बाखालाई दानापानी खुवाउने ढुँडको नियमित रूपमा सरसफाई गर्नु पर्दछ । जैविक सुरक्षाका लागि आवश्यक पर्ने फेन्सिङ्ग, चूनको प्रयोग जस्ता कुराहरूलाई अवलम्बन गर्नु पर्दछ ।
- बाखाको खोर जमिनबाट करिब ३ फिट जतिको उचाईमा बनाउनु पर्दछ ।
- खोर बनाउदा वयस्क बाखा, व्याउने बाखा, लैना बाखा, पाठापाठी र प्रजनन योग्य बोकालाई अलग अलग राख्न मिल्ने गरी निर्माण गर्नुपर्दछ ।
- बहिरबाट खरिद गरी ल्याइएका बाखा र विरामी बाखाहरूलाई पनि अलग्गै राख्नका लागि मुख्य खोर भन्दा अलग्गै अर्को खोर निर्माण गर्नु पर्दछ, र वैज्ञानिकहरूले सिफारिस गरेअनुसारको मोडेल र नाप-साइजमा बनाउनुपर्छ ।

खोरको नाप

क्र.स	विवरण	नाप
१	खोरको लम्बाइ	बाखाको संख्या अनुसार निर्धारण गर्नु पर्दछ ।
२	खोरको चौडाइ	६ देखि ८ मी बनाउन उपयुक्त हुन्छ तर १२ मी. भन्दा नबढाउने
३	जगको गइराइ	७५ से. मी.
४	टाँड मुनिको भूईँको स्लोप (भूईँ प्लाष्टर गर्दा सरसफाइ गर्न सजिलो हुन्छ)	३.५ देखि ५ प्रतिशत
५	भूईँको सतह बाट टाँडको उचाइ	१ देखि १ मी २५ से. मी.
६	टाँडको फल्यक बीचको ग्याप	१.२५ से.मी (आधा इन्च)
७	टाँडको फल्यकको चौडाइ	४ से. मी
८	कोरिडोरको साइडको पार्टिसन तथा ढोकाको उचाइ	बाखा राखिने कोठामा १ मी बोका राखिने कोठामा १मी.२५ से.मी.
९	कोठाको ढोकाको चौडाइ	८० से. मी.
१०	कोरीडोरको चौडाइ	१ मी.२० से. मी
११	टाडदेखि भेन्टिलेसनसम्मको उचाइ	१ मी
१२	भेन्टिलेसनको चौडाइ	१ मी.२० से. मी.
१३	भेन्टिलेसनको उचाइ	७० से. मी.
१४	मूल ढोकाको चौडाइ	१ मी. ३० से. मी.

व्यवस्थित खोर निर्माणका नमुना

सन्तुलित आहारा व्यवस्थापन

सही पोषणको व्यवस्था गरी अधिक उत्पादन लिनको लागि बाखालाई सन्तुलित आहारा दिनु आवश्यक छ ।

आहाराको वर्गीकरण

१) घाँस

२) दाना

३) पानी

४) नून

५) खनिज पदार्थ

१) घाँस

हरियो घाँस जिवित तौलको १० देखि २५% मासुको लागि पालिने बाखालाई खुवाउने र ३२ देखि ४५% दुध उत्पादनको लागि पालिने बाखालाई प्रत्येक दिन खुवाउनु पर्छ । जस्मा १ भाग कोषे घाँस बराबर ३ भाग कोषा नहुने घाँस मिसाएर खुवाउनु पर्छ । कोषे घाँसमा प्रोटीनको मात्रा बढि हुन्छ ।

२) दाना

सन्तुलित दाना बनाउँदा कोषे वाली वा पिना एक भाग बराबर अन्न वाली ३ भाग छुट्टा छुट्टै भुटेर वा नभुटि पिनु पर्छ । त्यस पछि ती सबै एकै ठाउँमा मिसाएर बाखालाई दिनु पर्छ । भुटेको छ भने पकाउनु पर्दैन र नभुटेको भए पानीमा पकाउनु पर्छ ।

३) नून

आवश्यक सामग्रीहरु:

- रातोमाटो एक माना
- नून एक माना
- अण्डाको बोक्रा (पाँचवटा अण्डाको)

यी सामग्रीलाई पिसेर धुलो पार्ने र पिठो मुछ्छे जस्तै थोरै थोरै पानी हाल्दै मुछ्छनु पर्छ । डल्लो परेपछि छायाँमा दुई दिन र घाममा सात दिन सुकाउनु पर्छ । राम्रोसँग सुकेपछि बाखाले भेट्ने ठाउँमा भुण्ड्याईदिनु पर्छ । शुरुमा बानी पार्न थोरै भेली दलेर चाट्न लगाउन सकिन्छ तर एकै पटक टोक्न दिनु हुँदैन ।

घाँसबाली व्यवस्थापन

क्र. स.	घासबाली	तराई	मध्य पहाड	उच्च पहाड
१	हिउदे	जै/भेच, बसिम, सानो केराउ	जै/भेच, बसिम, सानो केराउ	जै/भेच, सानो केराउ
२	वर्षे	टिओसेन्टि, बोडी, मकै	टिओसेन्टि, बोडी, बाज्रा	टिओसेन्टि, बोडी, कोटे, ढिम्ची, फुर्चा
३	बहुवर्षिय	नेपियर, स्टाइलो, सेन्टो, पास्पलम	नेपियर, स्टाइलो, अम्रिसो, मोलासेस, पास्पलम, सेटेरिया	राइग्रास, कक्सफुट, फेलारिस, सेटेरिया, सेतो क्लोभर, पास्पलम
४	डालेघास	इपिल इपिल, बडहर	इपिल इपिल, बडहर, किम्बु, निमारो	इपिल इपिल, रोबिनिया

केही मुख्य मुख्य डालेघासको बीउ उपलब्धहुने महिना र नर्सरीमा राख्नुपर्ने समय निम्न अनुसार छन्

रुखको नाम	बीउ सङ्कलन गर्ने समय	बीउको संचित समय	नर्सरीमा बीउ छर्ने समय
बडहर	असार- साउन	१ हप्ता	असार- साउन
टाकी	चैत्र- वैशाख	६ महिना	जेठ-असार
कोइरालो	जेठ-असार	६ महिना	जेठ-असार
इपिल इपिल	जेठ-असार	१ वर्ष	जेठ-असार
निमारो	साउन-भाद्र	१ वर्ष	साउन-भाद्र
दुधिलो	असार- भाद्र	१ वर्ष	भाद्र असोज
चिउरी	असार-साउन	१ हप्ता	असार- साउन
काब्रो	फागुन-चैत्र	१ वर्ष	फागुन-चैत्र
राइखन्यु	साउन-असोज	२ वर्ष	पौष-माघ
कूटमिरो	मंसिर-पौष	१-२ हप्ता	असार- साउन
किम्बु	चैत्र-साउन	५ वर्ष	पौष-माघ
बकाइनो	फागुन-चैत्र	२-४ महिना	कार्तिक मंसिर
पैयु	चैत्र-वैशाख	८-१२ महिना	पौष-माघ

खनिजको ढिक्का

पशुको शरीरलाई आवश्यक पर्ने खनिज परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न चिजहरु मिसाई बनाइएको डल्लालाई खनिजको ढिक्का भनिन्छ ।

शरीरमा खनिजको कमीका कारण निम्न लक्षणहरु देखिन्छन् ।

- पशु नबढ्ने
- खाएको खाना राम्रो संग पचाउन सक्दैन
- शरीरमा रगतको मात्रा कम हुन्छ
- समयमा बाली लाग्दैन
- शरीरमा रौ को लीपी मिलेको हुदैन
- पशुले माटो वा कागज खाने गर्दछ
- विभिन्न प्रकारको रोगहरु लाग्ने हुन्छ
- पशु लुलो लङ्गडो हुन्छ
- ज्वरो आउने, सिताङ्ग हुने हुन्छ ।

Figure 1 Goats with mineral block

के के मिसाउने ?

- अण्डाको बोक्रा- ५ वटा
- रातोमाटो- १ माना
- नून- १ माना
- मैदा -०.५ माना
- पानी - आवश्यक मात्रा

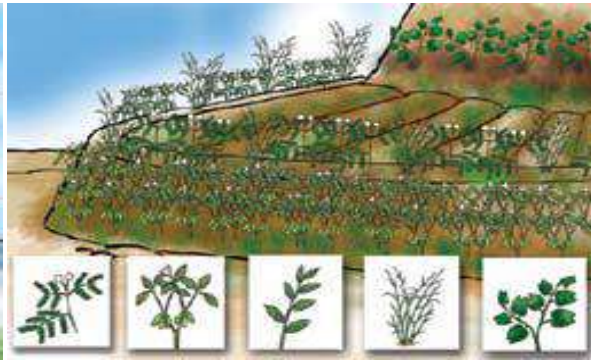
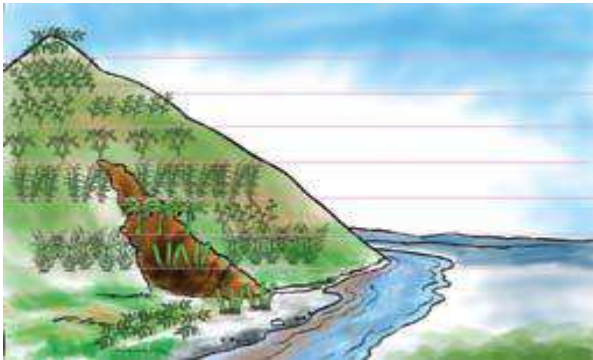
बनाउने तरीका

- आवश्यक सामग्री जम्मा गर्ने
- रातो माटो लाई मसिनो गरी पिस्ने (पिठ्ठने, छान्ने) र एक माना छुट्याउने
- अण्डाको बोक्रालाई आगोमा रातो हुने गरी पोल्ने वा सेकाउने ता कि पिसेर मसिनो पार्न सजिलो होस् ।
- नून धुलो भए पिसेर एक माना वा डल्ला भए एक माना छुट्याउने
- मैदा भए ०.५ माना छुट्याई सबैलाई एकै ठाउमा राम्रोसंग मिसाउने
- राम्रोसंग मिसाएपछि थोरै पानी राख्दै मिश्रणलाई मुछ्ने र अवश्यक्ता अनुरुपको डल्ला पार्ने
- विचमा प्वाल बनाउने ता कि डोरीको सहायताले भुण्ड्याउन सजिलो होस् ।
- तयार भएको डल्लालाई सुरुमा छहारीमा सुकाउने र पछि घाममा सुकाउन पनि सकिन्छ ।
- यसरी तयार भएको नूनको ठिक्का पशुलाई खुवाउन वा चटाउन सकिन्छ ।

प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने सावधानीहरु:

- सुरुमा पशुलाई वानी पार्न अलिक गान्हो हुन्छ, त्यसैले चटाउने कोशिस गर्नु पर्छ ।
- नूनिलो भएकोले सुरुमा पशुले चपाएर फुटाउन पनि सक्छ ।
- राम्रोसंग सुकाएर मात्र प्रयोग गर्नु पर्छ ।

केही प्रमुख डालेघास खेती प्रविधिहरु

इपिल - इपिल

इपिल इपिल मभौला किसिमको बोट हुने कोसे जातको बहुउपयोगि डालेघाँस हो । यसको पातमा २८ देखि ३४ प्रतिशतसम्म कृड प्रोटीन पाईने भएकोले यसको स्याउला पशुहरुका लागि निकै पोषिलो घाँस मानिन्छ । तर पशुलाई धेरै खुवाउन भने हुँदैन । एक भाग इपिल इपिलको घाँससँग तीन चार भाग अरु घाँस वा पराल मिसाएर खुवाउनु पर्दछ । इपिल इपिलमा मिमोसिन नामको एक हानिकारक तत्व पाइन्छ । यो बढी खाएमा विषालु हुन्छ । पशुहरुमा इपिल इपिलको मात्रा बढी भएमा शरिरको केश भर्ने, भोक नलाग्ने ईत्यादि कृप्रभावहरु देखिन्छन् । यो घाँस भेडा तथा च्याङ्गा लाई खुवाउँदा उन तथा पशिमना भर्न सक्दछ । यसका हांगाहरु दउराको रुपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ भने पात र हांगाका मसिना टुप्पाहरु खेतबारीमा मलको रुपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

बकाइनो

बकाइनो मभौला खाले बोट हुने डाले घाँस हो । यसको घाँस भेडा बाखलाई उपयुक्त मानिन्छ । यसको हांगा दाउराको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ, भने काठ फर्निचर एवं घर बनाउनको लागि पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । बकैनोको डाला (घाँस) बैशाख देखि भदौसम्म कुनै पनि बेला काट्न सकिन्छ ।

किम्बु

किम्बु छिटो बढ्ने बहुउद्देश्यीय, बहुवर्षीय, पतभर खालको सानो बोट हुने डाले घाँस हो । तर लेकाली भेगमा पाइने किम्बु ठूलो बोट हुने खालका हुन्छन् । किम्बु चाडै पलाउने डाले घाँसको रूपमा चिनिन्छ । किम्बुमा अत्यावश्यक पौष्टिक तत्वहरू पाईएकाले पशु आहाराको लागि उपयुक्त मानिन्छ । यसमा २० प्रतिशत भन्दा बढी कूड प्रोटीन पाइन्छ । भेडा बाखाको लागि किम्बु पूर्ण आहाराको रूपमा लिइन्छ भने दुहुना गाई भैंसीलाई किम्बु खुवाउँदा दाना कम भए पनि हुन्छ । किम्बुको डाला असोज देखि पुषसम्म पटक पटक काटेर खुवाउन सकिन्छ । किम्बुको हांगा दाउराको रूपमा पनि काम लाग्छ र फल खाने चलन छ ।

भटमासे

बहुवर्षीय, गहिरोसम्म जरा जाने, पातै पात भएको, मध्यम उचाई भएको, ३ मिटरसम्म अग्लो हुने एउटा बहुउद्देश्य कोशे घाँसेवाली हो । यसलाई बारबन्देजकको रूपमा, भू-संरक्षणका निमित्त, डिल कान्तामा र हरियो मलको रूपमा, कफि र कोका रोप्नाले छाया दिने, भारपात नियन्त्रण गर्न, फलफूल बगैँचामा माटो मलिलो बनाउन, दाउराका लागि, लहरा हुने बालिका लागि थाँकोको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यो घाँसलाई गाईबस्तुको आहाराको लागि खास गरि भेडा तथा बाखाको लागि उपयुक्त आहाराको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

प्रजननकालागि उपयुक्त बोका छनोट

बोका लगाउने

सालाखाला ३० वटा बाखामा बाली लगाउन (प्रजनन गराउन) एउटा बोका हुनु पर्दछ । बोकालाई प्रजनन कार्यको लागि प्रयोग गर्नु भन्दा एक महिना पहिला देखि राम्रो आहारा (३०० ग्राम प्रति बोका प्रतिदिन) दिनुपर्दछ ।

- बोका धेरै दुब्लो वा धेरै मोटो हुनु हुँदैन ।
- मोटो र छोटो घाँटी भएको
- फुकेको छाती भएको
- दुवै अण्डकोष बराबर भएको
- पोथीसँग नडराउने
- बलियो खुट्टा, स्वस्थ र फुर्तिलो
- १ वर्ष देखि ६ वर्षसम्म उमेर पुगेका बोका प्रजनन कार्यमा उपयोग गर्नुपर्छ ।
- बाखाको जात हेरी १० देखि १५ महिना उमेर भएको बाखालाई उमेर पुगेको एकवर्ष भन्दा बढी उमेर भएको) आपसी नाता नपर्ने बोकासँग प्रजनन गराउनु पर्दछ ।

यसरी प्रजननको लागि प्रयोग गरिने बोका प्रत्येक १२ र १४ महिनामा फेर्दा हाडनाता प्रजननबाट जोगाउन सकिन्छ । बोकाहरू कलिलो उमेरमा (६ महिना भन्दा कम) बाखा लखेट्न थाल्ने भएकोले प्रजननको लागि प्रयोगमा ल्याइने बोकालाई अलग्गै नराखेमा आफ्नोनाता पर्ने बाखामा बाली जान सक्दछ ।

- ❖ प्रजननको बोका २ वा २ भन्दा बढी पाठापाठी जन्माउने माउबाट जन्मेकाजुम्ल्याहा मध्येबाट छनौट गर्नु पर्दछ । बाखीले बोका खोजेको ९ देखि ३६ घण्टा भित्रमा बोका लगाउन सकिन्छ, तर १५ घण्टा देखि २७ घण्टा भित्रकासमयमा बोका लगाउनु सबैभन्दा राम्रो हुन्छ ।
- ❖ बोका लागेको बाखामा गर्भ नरहेमा पुन १८ देखि २१ दिन भित्र ऋतुचक्र दोहोरिएर बोका खोज्ने हुन्छ । कुनै कुनै जातको बाखाले बोका खोजेको वाहिरीलक्षण नदेखाउने पनि हुन्छ । त्यसकारण प्रत्येक दिन केही बेर बोकालाई बाखीसँग बथानमा मिसाउँदा प्रजननसम्बन्धी समस्यामा कमी आउँछ । ठण्डी यामको २ महिना (मंसिर १५ देखि माघ १५सम्म) र वर्षाको याममा एकमहिना (श्रावण) गरी वर्षमा ३ महिना पाठापाठी नजन्माउने गरी बाखामा प्रजनन गराउनु पर्दछ । यसो गर्नाले पाठापाठीको मृत्युदरलाई कम गराउन सकिन्छ ।

बाखाले बोका खोजेको मुख्य लक्षणहरु

- ❖ बेचैन हुने, पुच्छर हल्लाउने, मन लगाएर दाना घाँस नखाने, अकस्मात दूध उत्पादन घट्ने।
- ❖ सुत रातो हुने र अलिअलि सुन्निने, बोका, बाखा अगाडी जे भेटे पनि चढ्ने
- ❖ साधारणतया व्याएको ५० देखि ६५ दिनपछि बाखाले फेरी बोका खोज्न थाल्दछ
- ❖ बाखा व्याएको २-३ महिनाको अवधिमा पुनः बोका लगाउँदा उपयुक्त हुन्छ र बाखावर्षमा ३ पटकसम्म व्याउन सक्ने हुन्छ।

बाखाहरुको हेरचाह

व्यवस्थित बाखापालन व्यवसायबाट अधिकतम लाभ लिनको लागि बाखाको विशेष अवस्थामागरिने हेरचाह र फार्म व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरुको विशेष भूमिका हुन्छ।

१) गर्भिणी बाखाको हेरचाह

गर्भिणी बाखालाई अनावश्यक हलचल गराउनु र चलाउनु हुँदैन। गर्भावस्थाको पछिल्लो समयमा बाखालाई बथानबाट अलग राखी थप आहाराको व्यवस्था गर्नु पर्दछ। यसबाट समय नपुग्दै बच्चा जन्मिने, तौल कम हुने, तुहिने आदि समस्याबाट बचाउन सहयोग मिल्छ। गर्भावस्थाको पछिल्लो ३ महिनामा भ्रुणको विकास तिब्र हुने हुँदा बाखा लाइसकेसम्म व्याउनु भन्दा २ महिना अगाडि नभए १ महिना अगाडी बाट थप दाना र खाएजति पोषिलो घाँसउपलब्ध गराउनु पर्दछ। बाखालाई व्याउनु भन्दा ४-६ दिन पहिले नै व्याउने स्थानमा नरम सोत्तरको व्यवस्था गरी छुट्टै राख्नुपर्दछ। बाखाको व्याउने दिन अनुमान गरी उक्त दिन विशेष निगरानी राख्नुपर्दछ। व्याउने बाखालाई चिसोबाट बचाउन आवश्यकता अनुसारको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।

२) व्याउने बेलाको माउको हेरचाह

गर्भिणी बाखाको प्रजनन रेकर्डको आधारमा सम्भावित व्याउने दिनको अनुमान गर्नु पर्दछ। बाखा व्याउनु भन्दा २-३ घण्टा अगाडी बाखा बेचैन हुने, कराउने गर्छ। यस अवस्थामा निम्नलक्षणहरु देखिन्छन् : बाखाको फाँचा ठूलो हुन, बाखाको पेटको भाग खुम्चिए जस्तो र दायाँ बायाँ खोक्रो जस्तो देखिने, पुच्छर सामान्य अवस्थामा भन्दा बढी उठाउने, योनिद्वारा बाक्लो तरल पदार्थ निस्कने जुन केही समय पछि गाढा हुँदै जाने। योनीबाट तरल पदार्थ निस्कने केही समयपछि पानी फोका देखापर्ने र पानी फोका निस्कने १५ मिनेटपछि फुटी त्यसबाट पाठाको टाउको बाहिर आउने। बाखालाई स्वभाविक अवस्थामा व्याउँदा कुनै पनि सहायता आवश्यक पर्दैन तर पानी फोका फुटेपछिपनि पाठा देखा नपरेमा वा स्वभाविक अवस्थामा पाठा नदेखिएमा बच्चाको स्थितीलाई मिलाई दिनुपर्ने हुन्छ। यसको लागि पशु सेवा प्राविधिकहरुको सहायता लिनु राम्रो हुन्छ। जुम्ल्याहा वा तिम्ल्याहा पाठापाठी जन्मने अवस्थामा एक पछि अर्को जन्मको अन्तरमा केही समयका विश्राम देखिन्छ।

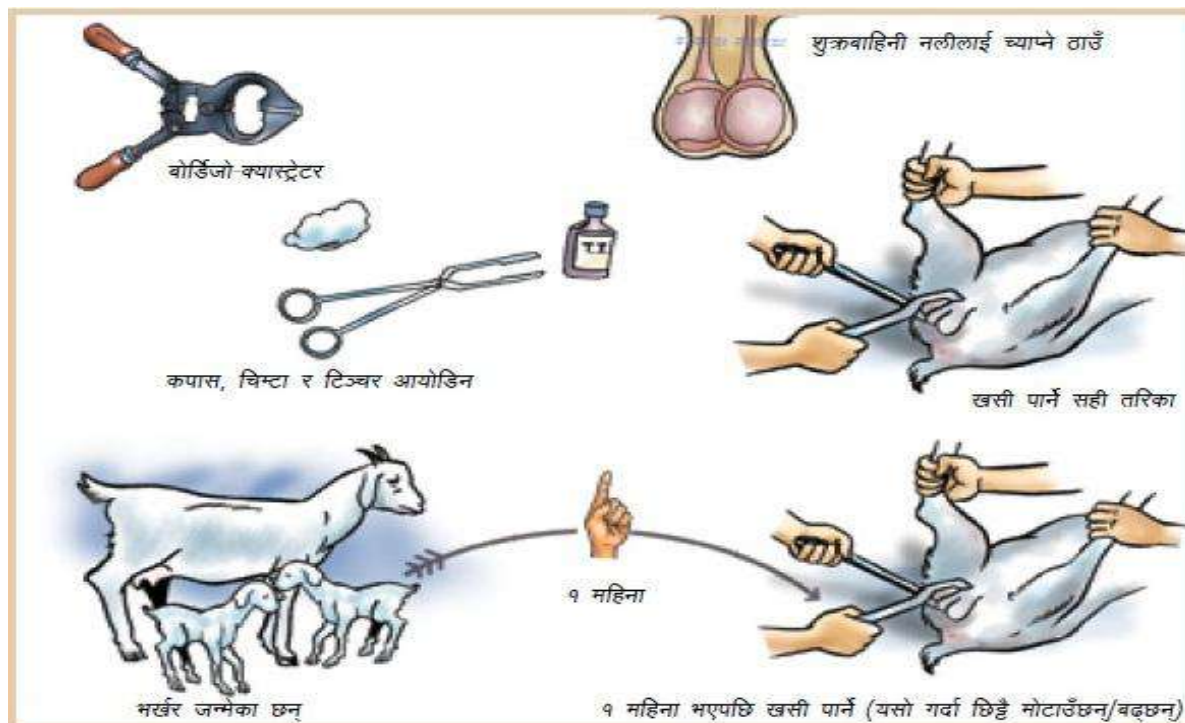
३) व्याएको माउको हेरचाह

बाखा व्याएलगत्तै मौसम अनुसार तातो/चिसो पिउने पानी दिनु पर्दछ। व्याएको केही समयपछि बाखालाई जौ, मकै, भुस आदिको मनतातो खोले खुवाउनु पर्दछ। व्याएको बाखालाई क्षमता अनुसार दूध उत्पादनमा सहयोगपुऱ्याउने प्रशस्त मात्रामा पोषिलो घाँस र दाना दिनु पर्दछ। व्याएको सामान्यतया २-३ दिन पछि शारिरिक अवस्था, दूध उत्पादन र पाठापाठको संख्या अनुसार दाना तथा घाँसको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

४) पाठापाठी हेरचाह

बच्चा जन्मनासाथ पाठाको नाकमुख वरीपरी भएको जालो, पत्र र फोहर सफा कपडाले पुछि स्वभाविक सास फेर्न सहयोग गर्नुपर्दछ। पाठापाठी जन्मनासाथ टिन्चर आयोडिन, धागो र ब्लेडको मद्दतले नाभिलाई काटी दिनु पर्दछ। पाठापाठी जन्मेको तीनदिनसम्म विगौती दूधखुवाउनु नितान्त आवश्यक छ। विगौती दूध अती नै पोषिलो हुन्छ र साथै यसले पाठापाठीमा रोगकोविरुद्धमा लड्न सक्ने क्षमताको विकास गर्दछ। जन्मेको ३ हप्तासम्म पाठापाठीलाई दिनको ३ पटकसम्म दूध खुवाउनु पर्छ भने तीन हप्ता देखि दूधछुटाउने समयसम्म (१२०) दिनको २ पटक (विहान र बेलुका) मात्र दूध खुवाए पुग्छ। दूध नपुगेमा गाई/भैंसीको दूध खुवाउनु पर्दछ। दूध छुटाएपछि आन्तरिक परजीवि विरुद्धको औषधि खुवाउनु पर्दछ। साथै अत्याधिक गर्म तथा चिसोबाट जोगाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

खसी बनाउने तरिका

खसी पार्ने धेरै विधि मध्ये भरपर्दो दुईवटा विधिहरू प्रख्यात छन् ।

१. आधुनिक मेशिनद्वारा

२. अप्रेसनद्वारा

आधुनिक मेशिनद्वारा खसी पार्ने तरिका यस प्रकार छनः

- अण्डाकोष विस्तारै विस्तारै तलतिर तान्ने ।
- बुढी औंला र चोरऔंलाले विर्यनली छेउतिर पार्ने ।
- मेशिनको दाँत माथितिर पारेर लिने ।
- विर्यनली मेशिनको एकातिरको दाँतभित्र पार्ने र बुढी औंलाले थिच्ने ।
- मेशिन कटकक अवाज आउने गरी थिच्ने र करिब १५ सेकेण्डसम्म बन्द गरि राख्ने ।
- मेशिन फुकाउने र बाहिर निकाल्ने ।
- फेरी सोही ठाउँको अलि तल पारेर पहिले जस्तै गरेर विर्य नली च्याप्ने ।
- अर्को भागको नशामा पनि माथि गरे जस्तै गर्ने ।
- थिचेको ठाउँमा टिन्चर आयोडिन वा हिमेक्स मलम लगाउने ।

खसी बनाउँदा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरूः

- पोषिलो घाँसपात खान दिने ओभानो साथै सफा ठाउँमा राख्ने र थिचिएको उक्त भागमा फोहोर नपारिदिने साथै पानी पर्न नदिने ।
- खसी बनाउँदा स्थानिय बोकालाई खसी बनाई अलि पर (नाता नपर्ने) को बोकाद्वारा प्रजनन गराउने ।

रोग, किरा, परजीवीहरु र यसको रोकथाम:

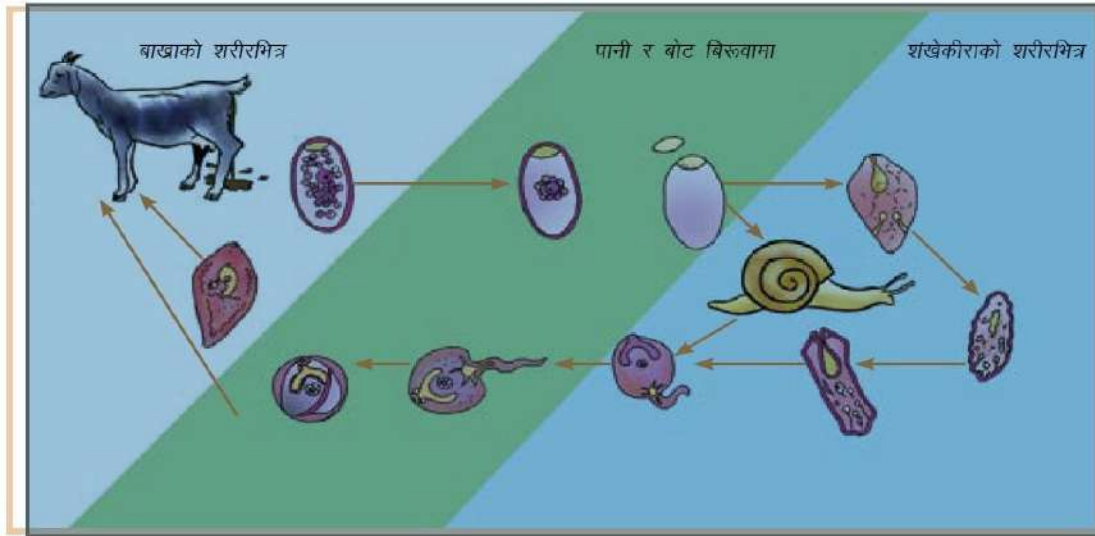
परजीवीहरु

अरुको रगत चुसेर बाच्ने किरालाई परजीवी भनिन्छ । वाखाको शरीरभित्र विभिन्न थरीका जुकाको रुपमा देखापर्ने किरालाई आन्तरिक परजीवी भन्दछन्, जस्तै नाम्ले जुका, फित्ते जुका, ठुलो गोलो जुका,, सानो गोलो जुका आदि । जनावरको शरीर बाहिर हुने परजीवीलाई बाह्य परजीवी भनिन्छ, जस्तै किर्ना, उपिया, जुम्रा आदि । केही मुख्य परजीवीहरु निम्नप्रकार हुन्छन् ।

आन्तरिक परजीवीहरु

१) नाम्ले जुका

नेपालको सबै जिल्लामा पाइने पात आकारको चेप्टो जुकालाई नाम्ले जुका भनिन्छ । यसलाई विभिन्न ठाउमा विभिन्न नामले चिनिन्छ । जस्तै कलेजो, कलेजोको किरा, लेउ, पानी लाग्ने, चिसो पर्ने, चार्मे, च्याप्टे किरा आदि । यसले कलेजोमा असर पार्छ । परजीवीको संख्या बढी भएको अवस्थामा यिनीहरुले कलेजोलाई छियाछिया पारिदिन्छन् ।

लक्षण :

- रगतको कमी हुने । आखाको म्युकस मेम्ब्रेन फिक्का वा सेतो हुने । कमलपीत (Jundice) हुने
- मन लगाएर नखाने ।
- घाँसपात छानिछानि खाने ।
- कहिले छेर्ने, कहिले कब्जियत भएको लक्षण देखाउने ।
- छाला फुस्रो भएर जाने ।
- माटो चाट्ने ।
- सुख्खा वस्तु बढी मन पराएर खाने ।
- तौल नबढ्ने च्यापु सुनिने, दुब्लाएर जाने ।
- नाम्ले रोग लागेको हो, होइन भन्ने पत्ता लगाउन दिशा परीक्षण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

उपचार

नाम्ले जुकाको लागि बजारमा अनेक प्रकारका औसधिहरु उपलब्ध छन् ।

- जेनिल
- निलजान

- एम्लोयन
- टोडेक्स
- भल्वाजिन
- डिस्टोडिन
- अल्बोमार

सावधानी

यी औसधिहरु पशु चिकित्सकको सल्लाह अनुसार प्रयोग गर्ने । मात्रा २० के.जी. वजन भएकोलाई १ चक्की डिस्टोडिन खुवाउने । ब्याउने भएको पहिलो महिना र अन्तिम महिनामा प्रयोग नगर्ने । १ पटक खुवाएपछि ६ महिनापछि फेरि दोहोर्‍याउने । सकभर खालि पेटमा खुवाउने । नियमित रूपमा ६/६ महिनामा औसधि खुवाउने ।

फित्ते जुका

फित्ते जुका परेको बाखाको दिशाबाट फित्ते जुकाको फूल र जुकाका साना साना टुक्रा चौरमा भर्ने र अरु पशुहरुलाई त्यस्तो ठाँउमा चराउने गर्नाले घाँससँगै त्यस्ता वस्तु पेटमा पुग्छन् र पछि आन्द्रामा फित्ते जुकाको रूपमा विकसितहुन्छन् । यी फित्ते जुका त्यति हानिकारक नभए पनि यिनीहरुको संख्या बढी हुँदा निम्न लक्षणहरु देखा पर्छन् ।

लक्षण

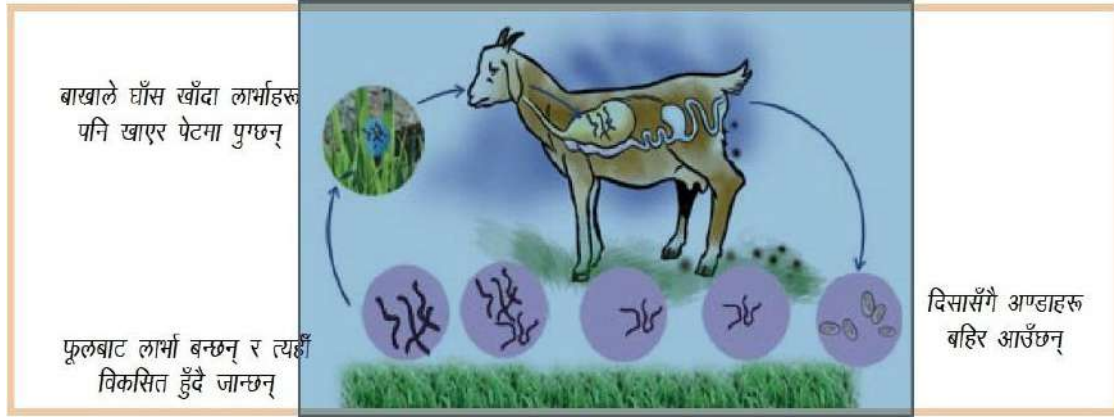
- जनावरले छेर्ने र दुब्लाउदै जाने ।
- रोगी जनावरले अप्प्यारो भए जस्तो गर्ने ।
- दुब्लाउदै जाने ।
- रगतको कमी हुने ।
- कहिले छेर्ने, कहिले कब्जियत हुने ।

उपचार

पानाकुर वा पेनफ्युगल औसधि चिकित्सकको सल्लाह बमोजिम खुवाउने । ३० के.जी. = १ चक्की खुवाउने । ६/६ महिनामा खुवाउने ।

गोलो जुका

एक वर्ष मुनिका पाठापाठीमा गोलो जुका बढी देखिने भए पनि कहिलेकाँही वयस्क जनावरलाई पनि लाग्न सक्छ । हुर्किएको गोलो जुकाको आकार भण्डै गड्यौला जस्तो हुन्छ । जुकाको फूल भएको दाना, पानी, घासपात खाएमा वा अन्य लसपसबाट निरोगी पशुमा यिनीहरुको विकास हुन जान्छ । गोलो जुका लागेका बाखामा निम्न लक्षणहरुदेखापर्छन् ।

- पेट फुल्ने ।
- आहारा छानिछानि खाने ।
- बढी तिखाउने ।
- सुख्खा चीज बढी मन पराउने ।
- कहिले साविकको दिशा गर्ने, कहिले छेर्ने ।
- जनावर दुव्लाउदै जाने ।
- छाम्दा पेट सान्छौ हुने ।
- दिशाबाट बढी गन्ध आउने आदि ।

उपचार

गोलो जुकाको लागि बजारमा अनेक प्रकारका औसधिहरू उपलब्ध छन् ।

- पानाकुर
- पेनफ्युगल
- भल्वाजिन
- अल्बोमार

रोकथाम

६/६ महिनामा खुवाउने, फोहोरमा लतपतिएको घास नखुवाउने, घास सधैँ टाट्नामा वा डोरीले बाधेर खुवाउने ।

बाह्य परजीवीहरू

१) किर्ना

उपचार

- इक्टोमिन वा बुटोक्स लगाउने ।
- हातले टिपेर मार्ने ।
- किर्ना भार्न कडा नुनपानी दल्ने ।

२) लुतो

उपचार

- औषधि लगाउनभन्दा पहिले छालाको प्रभावित भाग वरिपरीको रौ काटेर साबुनपानीले सफा गर्ने । त्यसपछि ओभानो पारी औषधि लगाउने ।
- गन्धक र तोरीको तेल (१:१०) को घोल बनाइ शरीरमा दल्ने ।
- डढेको मोबिल दल्ने ।
- इक्टोमिन भोल दल्ने ।
- ग्यामेक्सिन, लाइम सल्फर, टेकसफेन लगाउने वा हिमेक्स मलम लगाउने ।
- तितेपाती वा नीमको भोल लगाउने ।

३) जुम्मा/उपिया

उपचार

सुर्तिको भोल लगाउने ।

बनाउने तरीका

- आधा किलो सुर्ति, आधा डल्लो साबुन काटेर मसिनो बनाउने र १ पाथी पानी मिसाएर पकाउने ।
- पानी सुकाएर करिब ४ माना बनाउने ।
- छानेर वा निचोरेर रस शिशीमा राख्ने ।

अथवा

- आधा किलो सुर्ति, आधा डल्लो साबुनलाई मसिनो पारेर काट्ने ।
- एक पाथी पानीमा २४ घण्टा सम्म भिजाएर राख्ने ।
- छानेर जुम्मा, उपिया र किर्नाको उपचार गर्ने ।

बाखामा लाग्ने प्रमुख रोगहरु

विभिन्न किसिमका विषाणु जीवाणु, सुक्ष्म परजीवी र दुसीको कारण बाखालाई अनेक थरीको रोग लाग्दछन् । ती मध्येकेही मुख्य रोगहरु निम्नवमोजिम छन् :

१) पि.पि.आर.

यो विषाणुको कारणबाट लाग्ने एकदमै खतरनाक रोग हो । यसलाई भेडा बाखाको हैजा पनि भनिन्छ । यो धेरै जसो कडा अवस्थामा देखा पर्छ । तर कहिलेकाँही हल्का प्रकारको पनि हुन सक्छ । यो रोग लागेमा निम्नअनुसारका लक्षणहरु देखा पर्छन् । रोगको अवस्था कडा भएमा अकस्मात १०४° देखि १०६° फरेनहाईट-सम्म ज्वरो आउने ।

- ❖ जिग्रिङ्ग पर्ने ।
- ❖ थुत्तुनो सुख्खा हुने ।
- ❖ आँखा रातो हुने ।
- ❖ खाना नखाने जस्ता लक्षण शुरुमा देखिन्छ ।
- ❖ नाकबाट पानी आउने ।
- ❖ पीप बगाउने ।
- ❖ नाकभित्र घाउ हुने ।
- ❖ मुखभित्र रातो भई ओठ, जिब्रो र मुखभित्र जताततै खटिरा निस्कने ।

Figure 2 PPR Disease

- ❖ कालो छेर्ने
- ❖ जलवियोजन हुने
- ❖ शरीरको तापक्रम घट्दै गएर रोग लागेको ५ देखि १० दिनमा जनावर मर्ने गर्दछ।
- ❖ रोगले भेटेको ३/४ दिन पछि निमोनिया हुने, खोकी लाग्ने लक्षण देखिन्छ।
- ❖ व्याउने पशु तुहिन थाल्छन्।
- ❖ रोगले भेटेपछि बयस्क भन्दा पाठापाठीको मृत्युदर बढी हुन्छ।

रोकथाम र उपचार

रोगको लक्षण देखापरिसकेपछि खास उपचार गर्न सकिदैन, त्यसैले लक्षण अनुसार उपचार गर्नु पर्छ। रोकथामको निम्ति २/२ वर्षको अवधिमा खोप लगाउनु जरुरी हुन्छ।

२) छेरौटी

विषादि, विभिन्न रोगका किटाणु र आन्तरिक परजीवीको कारणबाट छेरौटी लागेको पाइनेछ। छेर्न थालेपछि पशुदुव्लाउँदै जाने, उत्पादन घट्ने, कमजोर हुने, जस्तोसुकै खाना पनि पचाउन नसक्ने समस्या देखा पर्छ।

उपचार र रोकथाम

छेरौटी लागेको बाखाको लागि नेक्लोन, पर्गोकेयर जस्ता औषधि खुवाउने साथै सल्फा औषधिको चक्की खुवाउने। परजीविको कारणले रोग लागेको भए कुन किसिमको परजीवि हो सोहीअनुरूप उपचार गर्नु पर्छ। रोकथामको निम्तिसरसफाइ, विभिन्न रोग विरुद्धको खोप र समय समयमा परजीवी विरुद्ध औषधि खुवाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ।

३) पेट फुल्ने वा ढाडिने

यो रोग बाखाहरुमा पेटमा हावा धेरै जम्मा हुने अवस्था हो। अक्सर बाखाले मकै वा अन्य अन्न, केही डालेघाँस, कोषेघाँस वा विषालु घाँसहरु खाँदा पेटमा भएका जिवाणु र शुष्म परजीवीहरुद्वारा पाचन क्रियामा हावा वा फिँज उत्पन्नभई हुने गर्दछ। हावा वा फिँज तिष्ठणरूपले जम्मा भई निकास गर्न नसकेमा पशुहरु मर्ने गर्दछन्।

लक्षणहरु

देब्रे पेट फुल्ने र भकुण्डो जस्तो हुने, तिष्ठण र गम्भिर प्रकारको रोगमा पुरै पेट फुल्ने, मुखबाट च्याल निकाल्ने, सास फेर्न अठ्ठेरो हुने र मुख खोलेर सास फेर्ने, पेट दुखेको अनुभव गर्ने र कराउने, दिशा पिसाब बन्द हुने, पशु लडेर सास फेर्न नसकी मर्ने,

उपचार

दाना दिन बन्द गर्ने, अगाडीको भाग उच्चा पारेर राख्ने, एभिल सुई लगाउने, ट्रोकर क्यानुला वा मोटो सुईको माध्यमबाटबाट हावा निकाल्ने, एण्टिबायोटिकको प्रयोग गर्ने, अफानिल, ब्लोटोसिल वा टिम्पोलको प्रयोग गर्ने, भिटामिन बि को सुई लगाउने,

Figure 3 pet fulne wa Dhadine

४) निमोनिया

निमोनिया बाखाहरुमा लाग्ने प्रमुख रोगहरुको मध्येको रोग हो। प्रतिकूल चिसो मौसममा पाठापाठीमा यो रोगबढीदेखिन्छ। यो रोग विभिन्न कारणले गर्दा हुनसक्दछ। जसमध्ये -विषाणु, जिवाणु, दुसी, फोक्सोको जुका।

लक्षणहरु

शुरुमा चाँडो चाडो श्वास फेर्ने र पछि श्वास प्रश्वासमा अवरोध आउने, खोकी लाग्ने, ज्वरो आउने र नाकबाट सिँगान बग्ने, खाना मन नगर्ने, घाँटी घ्यारघ्यार बग्ने

उपचार तथा रोकथाम:

रोगी पशुलाई न्यानो र ओभानो ठाउँमा लगी राख्ने, एभिल सुई लगाउने, क्याफ्लोन पाउडर खुवाउने, एण्टिबायोटिक सुई ३-५ दिनसम्म लगाउने

५) ६-मासे रोग

यो रोग जिवाणुको कारणबाट बाखामा लाग्दछ। व्यवसायिक रूपमा सघन व्यवस्थापनमा पालिएका बाखाहरुमा यो रोग चरनमा पालिएका बाखाहरुमाभन्दा बढी हुन्छ। यसमा जीवाणुले उत्पन्न गराएको विषको कारणबाट हुन्छ। सजिलै पच्ने कार्वोहाईड्रेट र अन्य आहाराले बाखाको आन्द्राको गतीलाई कम गरी जिवाणुले उत्पन्न गरेको विषको मात्रा बढी हुँदा यो रोगको असर देखापर्छ। कमसल आहाराबाट एक्कासी राम्रो आहारामा जाँदा र अत्यधिक आन्तरिक परजीवीको चापले पनि यो रोगले आक्रमण गर्दछ। सामान्यतया यो रोगको असरले छेरौटी, जलविनियोजनको कारण आन्द्रा सुन्निने गर्दछ। मिगौला कमलो भई काम गर्न छोड्दछ।

लक्षणहरु

यो रोगको लक्षण ३ प्रकारले देखापर्न सक्दछ

- तिक्ष्ण प्रकृतीका लक्षण
- अति तिक्ष्ण प्रकृतीका लक्षण
- दिर्घ प्रकृतीका लक्षण

अति तिक्ष्ण प्रकृतीमा पशुहरु एककासी थाहै नपाई चरन वा खोरमा मरेको भेटिन्छ भने तिक्ष्ण प्रकृतीमा ज्वरो आउने, भोक्राउने, खाना नखाने, रगत मिसीएको छेर्ने गर्दछन् । शरीर कमाउने र सुतीरहने जस्ता लक्षणहरु पनि देखा पर्दछन् । रोग लागेको ३-४ दिनसम्म लक्षण देखाउने र मर्ने गर्दछन् । केही पशुहरु लक्षण देखाएर निको भएमा दिर्घ प्रकृतीको लक्षण देखाई

रोगबाहकको रूपमा रहिरहन्छन् ।

उपचार र रोकथाम

बाखाको आहारा अचानक नबदल्ने र धेरै दाना एकैपटक नदिने रोगको लक्षण अनुसार एण्टिबायोटिक सहित उपचार गर्ने, ६-६ महिनामा खोप लगाउने ।

६) थुनेलो

विभिन्न किसिमका जिवाणुको कारणबाट थुनेलो रोग लाग्ने गर्दछ । थुन तथा कल्चौडो सुन्नि, थुनबाट रगत वा पिप आउने, दूध सुक्ने र उपचार नपाएमा थुन बन्द हुने जस्ता लक्षण यो रोगमा देखिन्छ । कारक र रोगको अवस्था अनुसार थुनेलो भिन्न भिन्न प्रकारको हुन्छ र लक्षण पनि फरकफरक देखिन सक्छ ।

उपचार र रोकथाम

- एण्टिबायोटिक सुइ वा मलम मासु वा थुनमा लगाउने
- लक्षण अनुसार औषधिको प्रयोग गर्ने
- रोकथामको लागि बाखा र खोरको सर सफाई र थुन एवं खोर भित्र निसंक्रमणको व्यवस्था मिलाउने

७) सि.सि.पि.पि.

शुष्म किटाणुको कारणबाट बाखामा लाग्ने यस रोगलाई खतरनाक नै मानिन्छ । यसमा मृत्यु दर ६०-१०० प्रतिशतसम्म भएको पाईएको छ । धेरै बाखा एकै ठाउँमा जम्मा गर्ने र राख्ने वा सानो ठाउँमा क्षमता भन्दा धेरैजनावरहरु राख्नाले यो रोग देखापर्न सक्दछ ।

लक्षण

- बाखा कमजोर देखिने
- खाना मन नगर्ने
- जोरो आउने
- खोक्ने
- हिडाउंदा तुरुन्त थाक्ने र सास फेर्न समस्या हुने
- मुटु, जोनी र गीदीमा असर पर्ने

उपचार र रोकथाम

- टाईलोसिन नामक औषधि खुवाउने वा सुई लगाउने
- रोगी निरोगी छुट्ट्याएर उपचार गर्ने
- रोकथामको लागि नियमित खोप लगाउने
- धेरै बाखा एकैठाउँमा भिड गरेर नराख्ने

Figure 4 6-Mashe Rog

८) खोरेत

खोरेत विषाणुजन्य सरुवा रोग हो । गाईभैसी बंगुरलाई जस्तो असर यसले बाखामा पुऱ्याउँदैन तर बाखामा रोगकोअसरले तुहिने, खान नसक्ने र हिड्डुलमा कठिनाई हुने हुँदा सतर्कता भन्ने लिनुपर्छ ।

लक्षण

- ज्वोरो आउने 90.4° - 90.5° फरेनहाइट
- न्याल काह्ने ।
- खान मन नगर्ने ।
- मुख च्याप च्याप गर्ने ।
- खुरको विच भागमा रातो भएर घाउ देखिने र खुट्टा खोच्याउने ।
- जिब्रो सुन्निने र पानी फोका देखिने आदि ।

उपचार र रोकथाम

- लक्षण अनुसार उपचार गर्ने
- मुखको घाउ सफा गर्न फिटकिरी पानी या पोट्यास पानी प्रयोग गर्ने ।
- खुट्टामा फिनेल भोलले सफा गरी हिमेक्स मलम लगाउने ।
- पशुलाई बथानबाट अलग्गै राखी उपचार गर्ने ।
- प्रत्येक वर्ष खोप लगाउने ।

Figure 5 Khoret

९) बाखाको विफर

बाखा लगायत अन्य जनावरमा आउने विफर विषाणुको कारणबाट हुन्छ । विफर पशुको लागि घातक पनि हुनसक्छ । यो रोग सरुवा भएता पनि एक पशुबाट अर्को पशुमा सर्ने गति विस्तारै हुन्छ ।

लक्षणहरु

- शुरुमा ज्वोरो आउने
- आँखा सुन्निने, चिप्रा लाग्ने
- नाकमा बाक्लो सिँगान जम्ने र नाक बन्द हुने
- श्वास नलीमा असर पर्ने र फोक्सोमा घाउ हुन सक्ने
- शरीरका अन्य भागमा समेत प्रभावदेखिने

उपचार रोकथाम

- घाउमा एण्टिबायोटिक मलम र आँखामा एण्टिबायोटिक भोल प्रयोग गर्ने
- रोकथामको लागि पक्स भ्याक्सिन लगाउने

१०) दाद

दुसीको कारणले यो एक किसिमको छालामा देखिने समस्या हो । यस रोगमा छाला खश्रो र बाक्लो भएर आउने, चिलाउन, रौं भर्ने, जिउ खस्रो हुने र भित्तामा लगेर दल्ने, धेरै असर गरेको खण्डमा खाना कम खाने र दुब्लाउँदै जाने हुन्छ ।

उपचार र रोकथाम

- ग्रीसोल्फेभिन चक्की १०-१५ दिनसम्म खुवाउने ।
- दाद भएको ठाउँमा जिंक अक्साईड र सेलेसेलिक एसिड भएको मल्हम प्रयोग गर्ने ।
- हिमेक्स वा चार्मिल मलमको प्रयोग गर्ने ।

११ खूर कुहिने

यो भेडा बाखाको संक्रामक रोग हो । यो जिवाणुबाट लाग्ने गर्दछ । वर्षायाममा खूर भिजेको या चोटपटक लागेको स्थानमा जिवाणुको संक्रमणबाट यो रोग उत्पन्न हुने गर्दछ ।

लक्षण

- भेडा बाखा एक्कासी लङ्गडो हुने
- खुट्टा सुन्निते र छाम्दा दुख्ने
- खुर वरीपरीको छाला र काप चिरीएकोदेखिने
- नराम्रो गन्ध आउने र पिप बग्ने
- ज्वोरो आउने
- रोगको प्रकोपसँगै खुर फुक्लिएर छुट्टिने र पशुले खुट्टामा उभिन नसकेर अगाडीको भागले टेक्ने

उपचार र रोकथाम

- खुरलाई राम्रोसँग काटेर एण्टिबायोटिक भोलले सफा गर्ने
- ५ प्रतिशत कपर सल्फेटको भोलले २ मिनेटसम्म दिनको २ पटक खुरलाई चोपल्ने
- एण्टिबायोटिक सुई लगाउने
- बाखालाई सुख्खा र सफा स्थानमा राख्ने र समय समयमा खुर काट्ने

१२ मोहोला

विफर जस्तै मोहोला पनि बाखाको संक्रामक रोग हो । विषाणुबाट लाग्ने यो रोगमा ओंठ तथा मुखमा घाउ आउने, पशुले खान वा चर्न छोड्ने र पाठापाठीलाई बढी असर पार्ने गरेको पाइनेछ । यो रोगको विषाणुहरू रोगी पशुको घाउबाट निस्केको पाप्रा वा खतहरूबाट भुईँमा दाना घाँस, भाडा वा हावाको माध्यमबाट संक्रमित भई अरु पशुमा सर्ने गर्दछ । विशेष गरी मुख, ओंठ र वरीपरीको स्थानमा घाउहरू देखिने हुँदा खाना खान नसकी बाखाहरू दुब्लाउने हुन्छ ।

लक्षणहरू

- छालामा स-साना दाना देखापर्ने
- दाना घाउमा परिणत भई पाप्रा लाग्ने
- यस्तो घाउ शुरुमा ओंठको चेप र पछि ओंठ, मुख, कान, खुट्टाको छाला, अण्डकोष, सुत र थुनमा देखिन
- घाउहरू ३-४ हप्तामा आफैँ निको हुने
- डरलाग्दो अवस्थामा शरीरभरी आउने, जोरो बढ्ने, आन्तरिक अंगहरूमा घाउ भई पाठापाठी मर्ने पनि हुन्छ ।
- बाखा छिट्टै दुब्लाउने, नखाने आदि हुन्छ ।

उपचार र रोकथाम

- घाउमा एण्टिबायोटिक मलम लगाउने
- भिङ्गाबाट बचाउन ५ प्रतिशत निलोतुथोको भोल वा हिमेक्स मलम लगाउने
- रोग लागेको बथानमा रोगी पशुको घाउको पाप्रा निकालेर गिल्सीरीन सालाईनमा बनाएको खोप कानको भित्रीभागमा दलिदिने र १ महिनाको पाठापाठीलाई तिघ्राको भित्री भाग काटेर खोप दल्ने । रोग देखा नपरेको बथानमा यस्तो खोप प्रयोग नगर्ने

बाखामा तुहिने रोग

ब्याउने भएका बाखीहरू तुहिने समस्या बाखापालन व्यवसायको प्रमुख समस्याको रूपमा देखा परेकोछ । बाखा तुहिएमा तुहिने कारणबाट पूनः वाली गएमा वा थारै बसेमा व्यवसायिक तथा आर्थिक रूपले क्षती हुने र कतिपय तुहिने रोगले पछिसम्म पनि उत्पादनमा असर पर्ने हुन्छ ।

बाखा तुहिने प्रमुख कारणहरु

- व्याउने अन्तिम वा शुरु महिनाको स्रक्रमण
- विष तथा औषधिहरु जस्तै सी.टी.सि., फिनोथायोजिन, कर्टिकोइस्टेराईड आदि
- व्याउने अवस्थाको चोटपटक
- खाना वा पोषणको कमी
- खनिज तत्वको कमी जस्तै : तामा, आयोडिन
- महामारी रोगहरु, पि.पि. आर. खोरेत आदि

लक्षण

- यसको लक्षण नै तुहाएका पाठापाठीहरु हुन्
- पाठापाठीहरु प्रायः मरेको अवस्थामा, केही जिउदै अवस्थामा र समय नपुगेको कमजोर हुने हुन्छ
- साल नै नभर्ने
- टोक्सोप्लाजाले तुहाएकोमा सालको गिर्खामा चुनाको जस्तो दाना देखिने
- क्लार्ईमेडियाबाट तुहेकोमा सालको गिर्खा सुन्निएको र कुहिएको पाईने
- बथानमा रोगको स्रक्रमण भएमा प्राय सबै उमेर र वेतका बाखीहरु तेहिने गर्दछन् ।

उपचार

- तुहिने रोग लागिसकेपछि उपचार कठिन हुन्छ,
- पहिलो वेत व्याउने पशु तुहिनेमा अर्को वेत वा त्यसै वेतमा उपचार गर्नु पर्दछ,
- रोग लागेको शंका भएका बथानबाट बाखाहरु आफ्नो बथानमा नमिसाउने
- तुहिनेका बाखाको साल पाठापाठी र योनीरस लाई लसपस नगर्ने,
- तुहिनेको पाठापाठी र सालनाललाई व्यवस्थित तरिकाले खाल्डोमा पुर्ने ।

घाँसपातबाट हुने विषको असर र उपचार

केही विषालु घाँसपातहरु

जईघाँस, गहुँ, मकै, सुडान घाँस,स्वीट-क्लोभर/सेतो-क्लोभर आदि ।

विष लागदा देखिने लक्षणहरु

- ❖ मुखवरिपरि गाज/फीज भरिने
- ❖ पेट दुख्ने
- ❖ छटपटाउने
- ❖ गर्भिणी बाखाले विषालु घाँस खाँदा गर्भ तुहिने सम्भावना बढी हुनसक्छ
- ❖ मांसपेसी बढी खुम्चिने/थर्थराउने
- ❖ थोरै-थोरै पिसाब पटक-पटक गर्ने
- ❖ दूधालु बाखाले दूधको मात्रा घटाउने
- ❖ देब्रेपट्टिको भुँडी फुलेको देखिने ।

उपचार

पशु स्वास्थ्य प्राविधिकको सहयोगबाट मिथाइलिन ब्लु-२० नामक औषधी ४० मि.लि.दिनको चारपटक नसामासूई दिने ।तरल प्याफिन औषधी खुवाउने ।

अज्ञात बोटबिरुवा खाँदा लाग्ने विष र लक्षणहरु

- ❖ बाखा चर्न र उग्राउन पनि छोड्छ।
- ❖ बाखा एकदम निस्क्रिय / भोकाउने र उदास जस्तो देखिन्छ।
- ❖ मुख वरिपरि गाज निकाल्छ।
- ❖ पेटको देब्रेपट्टिको भाग फुलेको देखिन्छ।
- ❖ पखाला लाग्न पनि सक्छ।

विष लागे-नलागेको पहिचान गर्ने तरिका

विषालुरहित पारेको गिलासमा पिसाब राख्ने, २४ घण्टासम्म त्यो गिलासलाई कसैले नछुने/नचलाउने र २४ घण्टापछि राम्रोसँग अवलोकन गर्ने। यदि गिलासको पिँधमा केही थिगिएको जस्तो देखिन्छ भने त्यस्तो अवस्थामा बाखामा प्रोटोजोआवाट हुने रोग लागेको हुनसक्छ, तसर्थ त्यो गिलासको पिसाब नजिकको पशुस्वास्थ्य प्रयोगशालामा लगी परीक्षण गराउने। यदि त्यो पिसाबमा एकनासको रङ देखिन्छ भने त्यो उन्चू खाएका कारणले विष उत्पन्न भएको हुनसक्छ।

उपचार

उन्चू पलाएको चरन-क्षेत्रमा बाखालाई चराउन लानु हुँदैन। बाजरा/सोर्धम/जुनेलोको घाँस खाँदा उत्पन्न हुनसक्ने विष र उपचारयी बालीका घाँसहरु कलिलो अवस्थामा खुवाइयो भने बाखालाई विष लाग्नसक्छ। यस्ताघाँस कलिलो हुँदा तिनमा साइनाइडस् नामक विषालु तत्व उच्चमात्रामा रहेको हुन्छ। यी घाँसहरु खुवाउनु परेमा एकरात ओइलाएरमात्र खुवाउने।

भुँडी फुल्ने समस्या

यस्तो समस्या खासगरी निम्न कारणबाट उत्पन्न हुने गर्दछ आकस्मिक रुपमा ठाउँ/वातावरण र आहारमा परिवर्तन भएमा धेरै प्रोटीन मिश्रित खाद्य पदार्थहरु खाएमा विषालु घाँसपात खाएमाआन्तरिक परजीवीहरुले संक्रमण गरेमा घाँटीमा खाना अड्किएर सास फेर्न अष्टेरो भएमा अन्य रोगहरुका कारणबाट पनि हुन सक्छ।

लक्षणहरु

पेटमा ग्यास उत्पन्न हुने, खासगरी बायाँ पेटमा यस्तो हुन्छ सास फेर्न कठिन हुने छट्टपट्टिने दिसापिसाब गर्न नसक्ने वा बन्द हुने समयमा उपचार नपाएमा मर्ने सम्भावना हुने। बाखाले विषालु घाँस खाए बान्ता गर्ने, छेरौटी लाग्ने र पेट फुल्ने समस्या समयमा उपचार नभएर पशुमर्न सक्छ। विष हटाउने औषधी (एण्टिडोट) सुईदिएर उपचार गर्न सकिन्छ सम्भव भएसम्म स्थानीय रुपमा उपलब्ध हुने विभिन्न घरेलु औषधीहरु खुवाउने। २-५ चिया चम्चा म्याग्नेसियम सल्फेट ३०० मि.लि. पानीमा मिसाई प्रति बयस्कबाखालाई खुवाउनेमाथिका उपायहरु अपनाउँदा पनि विष खाएको बाखामा कुनै सुधार देखिएन भने विष हटाउने औषधी (एण्टिडोट) सुईदिएर उपचार गर्न सकिन्छ। सम्भव भएसम्म स्थानीय रुपमा उपलब्ध हुने विभिन्न घरेलु औषधीहरु खुवाउने २-५ चिया चम्चा म्याग्नेसियम सल्फेट ३०० मि.लि. पानीमा मिसाई प्रति बयस्कबाखालाई खुवाउने माथिका उपायहरु अपनाउँदा पनि विष खाएको बाखामा कुनै सुधार देखिएन भने नजिकको पशु प्राविधिकसँग तुरुन्त सम्पर्क गरी उपचारको व्यवस्था मिलाउने।

टिम्पोल वा ब्लोटोसिलद्वारा उपचार

- ❖ खाने तेल र तार्पिनको तेल बराबर मात्रा मिलाएर खुवाउने
- ❖ एभिल; प्रति कि.ग्रा. बाखाको जीवित तौलका लागि १ मि.लि. का दरले मासुमा वा नसामा सुई दिने, म्याग्नेसियम सल्फेट आधा लिटर पानीमा १ चियाचम्चा औषधी राखेर खुवाउने।

छेरौटी लाग्नाका कारणहरु

खाना, ठाउँ र वातावरणमा आकस्मिक परिवर्तन भएमा धेरै प्रोटीन मिश्रित खाद्य पदार्थ खाएमा विषालु घाँसपात खाएमा, आन्तरिक परजीवीहरुले संक्रमण गरेमा, अन्यरोगहरु लाग्दा पनि छेरौटी लाग्न सक्छ।

लक्षणहरु

पातलो दिसा हुने, शरीरको तौल घट्दै जाने, दूध उत्पादन घट्दै जाने, बढी प्यास/तिर्खा लाग्ने र शरीरमा पानीको मात्रा कम हुने (डिहाइड्रेसन)

उपचार

नेब्लोन पाउडर र सल्फा वर्गका औषधीसँगै प्रयोग गर्ने। यदि आन्तरिक परजीवीका कारणबाट छेरौटी लागेको हो भने सोका लागि औषधीखुवाउने पछि। खोर वरिपरिको वातावरण, भुईँ, पानी आदिको सर-सफाइ र स्वस्थतामा बढी जोडदिनुपर्छ। शरीरमा पानी कम हुने

हुँदा सोका लागि जीवनजल बनाई खुवाउने । जीवलजल बनाउदा ५०० मि.लि. पानीमा १चिया चम्चा नुन र ३ चिया चम्चा चिनी राख्ने । साथै स्थानीय पशु स्वास्थ्य प्राविधिकको परामर्श र सहयोग लिने ।

बाख्राबाट विविध उत्पादन देश भित्र र वाहिरी बजारमा गर्न सकिन्छ :

- १) मासु
- २) रौबाट पस्मिना
- ३) दुध

नेपालभित्र मासुको खपत राम्रो छ। छिटो नगद हुने र सजिलै पालन गर्न सकिने हुनाले गरिब हरुको लागि आय- आर्जनको मुख्य श्रोत हो । दुध धेरैले प्रयोगमा नल्याएपनि अन्तराष्ट्रिय ब्यापारको लागि दुधबाट पाउडर बनाएर बेच्न सकिने हुन्छ । त्यस्तै गरेर बाख्राको रौं बाट पनि देश भित्र राडिपाखि बनाएर बेच्ने चलन छ । (बिशेषगरी हिमाली भेगमा) अन्तराष्ट्रिय ब्यापारको लागि बाख्राको रौं बाट पस्मिना आदि बनाएर बेच्ने पनि गर्न सकिन्छ।

बाख्राको बजार सम्पर्क र समन्वय रणनीति :

१. बाख्रा ब्यबसायिक किसिमले पाल्ने कृषकहरुले तल उल्लेखित बजार बारे जानकारी तथा सम्पर्क समन्वय बढाउने रणनीतिहरु अपनाउन जरुरी पर्दछ ।
२. बाख्राको बजार कता-कता छ र के कसो गर्दा ब्यापारीहरु आकर्षित गराउन सकिन्छ भन्ने ब्यापारिक ज्ञान हुन जरुरी छ ।
३. ग्राहक र ब्यापारीहरु पल्काउनको लागि चलेको मुल्यमा थोरै घटाएर दिने र पल्काउने र कुनै बेला अलि बढाउँदै पनि लैजाने गराउन सकिन्छ ।
४. ब्यापारीहरु बढि सँग सम्पर्क र समन्वय गरेर प्रतिस्पर्दा गराएर पनि राम्रो मुल्य लिन सकिन्छ ।
५. ब्यापारीहरु खरिद गर्न आउदा राम्रो ब्यबहार गर्ने आफुसँग बिक्रि गर्ने कम भए अरु सँग पनि सम्पर्क गराएर सहयोग गर्ने ।

बाख्रा र खसी बजार ब्यबस्थापन

१. बाख्रा र खसी बजार भएमा खरिद बिक्रि गर्न सजिले पर्ने हुन्छ ।
२. बाख्रा र खसी बजार निम्न अनुसार ब्यबस्थापन गर्नु पर्दछ :
 - क) हप्ता दुई हप्ता वा महिनाको एक पटक खसी बजार गराउन सकिन्छ । बाख्रा वा खसीको उत्पादन त्यो क्षेत्रमा के कस्तो छ त्यहि अनुसार कति फरकमा यस्तो बजार गर्ने भन्ने निक्कै गर्नु पर्दछ ।
 - ख) बजार सुरक्षित ठाँउमा हुनु पर्दछ । हुलदंगा, झगडा बढि गर्ने ठाँउहरु हुन राम्रो हुदैन ।
 - ग) बजार गर्ने ठाँउमा टहराहरु हुनु पर्दछ । टहरा भएमा पानि वा घामबाट जोगिन सकिन्छ।
 - घ) ब्यबस्थापन समिति हुन पर्दछ । समितिमा केहि गरौं भन्ने भावना भएका ब्यक्तिहरु हुनु पर्दछ ।
 - ङ) बाख्रा बजार दुर्गन्धित हुन दिन हुदैन । सरसफाईको ब्यबस्था मिलाउनु पर्दछ ।
 - च) बजारमा जोखने काँटाहरु राख्नु पर्दछ । जोखेर मुल्य गर्दा जोखने भाँडो काम गर्ने हुनु पर्दछ ।
 - छ) ब्यबस्था समिति लाई आवश्यक तालिम दिदा यस बारे सिप ज्ञान बढ्दछ ।

क्र.स.	बस्तु वा सेवाहरु	सम्भावित ग्राहक र उपभोक्ता	बजार (स्थानिय, क्षेत्रिय, राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय)
३.	बाख्रा खसी, बोका,	घर परिवार, होटल तथा रेष्टुराहरु, सरकारी	• सुगरखाल, चिसापानी, टिकापूर,

	पाठापाठी, पस्मिना (रौं) मासु	शुरक्षा निकायहरु,(पुलिस,आर्मि छाउनि) प्रशोधन केन्द्र, दलाल र थोक ब्यापारीहरु	<p>पहलवानपुर, सुखखड, भजनि, मुसरीया, अत्तरिया, धनगढी,महेन्द्रनगर, देशका अन्य मुख्य-मुख्य शहरहरु,</p> <ul style="list-style-type: none"> • गुटु, विधापुर, लगाम, बाबियाचौर, गंडीचौर, जामु जंगलघाट, बेतान, बिजौरा, छाप्रे, विरेन्द्रनगर आदि • ढाकु, ढुंगाचाल्ला, तुर्माखाँद, कमलबजार मंगलसैन, टुनिबगर, साँफेबगर, दिपायल, महेन्द्रनगर र गुटु <p>धनगढी, दिपायल सुर्खेत, नेपालगंज, चितवन, पोखरा, काठमाण्डौ आदी</p>
--	------------------------------	---	---

सन्दर्भग्रन्थ

- व्यावसायिक बाखापालन,केन्द्रीय भेडाबाखा प्रवर्द्धन कार्यालय हरिहरभवन, ललितपुर, २०६९/०७०
- भेटनरी चौमासिक, बाखा विशेषाङ्कवर्ष ११ अंक २ २०६९ पौष, नेपाल भेटेरिनरी एशोसिएसन, भेटेरिनेरी कम्प्लेक्स, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ, www.nva.org.np
- A hand book for farmers, Goat farming, GoV of Nepal, FAO and GoV of Spain, 2066
- www.krishionline.com
- krishi saptahik
- सहयोग र सरोकार / पशु व्यवस्थापन तथा स्वास्थ्य सुधार कार्यक्रम